IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

BYUDJET TASHKILOTLARIDA ICHKI AUDIT TADBIRLARINI REJALASHTIRISH, O‘TKAZISH HAMDA NATIJALARINI RASMIYLASHTIRISH JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH

Sapoyev Sherzod Alisher o‘g‘li
O‘zbekiston Respublikasi
Bank-moliya akademiyasi magistranti
E-mail: sapoyevsherzod1230@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada byudjet tashkilotlarida ichki audit tadbirlarini rejalashtirish, o‘tkazish va natijalarini rasmiylashtirish jarayonini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda O‘zbekiston Respublikasida davlat moliyaviy nazorati va ichki audit tizimini rivojlantirishga qaratilgan amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar, xususan, ichki audit xizmati to‘g‘risidagi namunaviy nizom, ichki audit tadbirlarini o‘tkazish qo‘llanmasi, 2025–2030-yillarda davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish strategiyasi hamda xalqaro ichki audit standartlarining asosiy talablari tahlil qilingan. Maqolada riskga asoslangan yillik reja tuzish, audit dasturini shakllantirish, dalillarni hujjatlashtirish, hisobotlarni sifat jihatidan yaxshilash va tavsiyalar ijrosini monitoring qilish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan.
Kalit so‘zlar: byudjet tashkiloti, ichki audit, ichki nazorat, riskga asoslangan rejalashtirish, audit dasturi, ishchi hujjatlar, audit hisoboti, tavsiyalar monitoringi, davlat moliyaviy nazorati.

Abstract. This article examines the improvement of planning, conducting and documenting the results of internal audit engagements in budget organizations. The study analyzes the current regulatory framework of Uzbekistan on public internal audit, including the model regulation on internal audit services, the manual for conducting internal audit engagements, the Public Financial Management Reform Strategy for 2025–2030, and the key requirements of global internal audit standards. The article develops practical recommendations for risk-based annual planning, preparation of audit programs, documentation of audit evidence, improving the quality of audit reports and monitoring the implementation of audit recommendations.
Keywords: budget organization, internal audit, internal control, risk-based planning, audit program, working papers, audit report, recommendation monitoring, public financial control.

KIRISH

Byudjet tashkilotlarida ichki audit tizimi davlat moliyasining shaffofligi, mablag‘lardan maqsadli va samarali foydalanish, budjet intizomini mustahkamlash hamda boshqaruv qarorlarining asoslanganligini oshirishda muhim o‘rin tutadi. Davlat sektorida ichki audit faqat xatolarni aniqlash yoki qonunchilik buzilishlarini qayd etish bilan cheklanmasligi kerak. Uning asosiy vazifasi rahbariyatga mavjud xatarlarni oldindan ko‘rsatish, ichki nazorat tizimini baholash, resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va faoliyatni takomillashtirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar berishdan iboratdir.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda davlat moliyasini boshqarish tizimida ichki auditning o‘rni bosqichma-bosqich kuchayib bormoqda. Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 1-avgustdagi 416-son qarori bilan davlat organlari va tashkilotlarining ichki audit xizmati to‘g‘risidagi namunaviy nizom tasdiqlangan bo‘lib, 2025-yil 16-iyuldagi 446-son qaror bilan mazkur nizomga muhim o‘zgartirishlar kiritildi. Ushbu hujjatlarda ichki audit xizmatining maqsadi, vazifalari, huquq va majburiyatlari hamda faoliyatni tashkil etish tartibi belgilangan.

Ichki audit tadbirlarini rejalashtirish va o‘tkazish tartibi 2022-yil 27-dekabrda ro‘yxatdan o‘tkazilgan “Ichki audit tadbirlarini o‘tkazish qo‘llanmasi” bilan batafsil tartibga solingan.

Qo‘llanmada yillik reja tuzish, ichki audit obyektlari ro‘yxatini shakllantirish, xavf darajasini baholash, resurslarni aniqlash, audit dasturini ishlab chiqish, audit jarayonini hujjatlashtirish va natijalarni rasmiylashtirish ketma-ketligi ko‘rsatilgan. Bu byudjet tashkilotlarida ichki auditni yagona metodologiya asosida amalga oshirish uchun zarur huquqiy asos yaratadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, amaliyotda ichki audit tadbirlari ayrim hollarda rejaviy yondashuvdan ko‘ra formal tartibda o‘tkazilishi, risklarni baholash yetarli darajada chuqur bo‘lmasligi, ishchi hujjatlar sifati turlicha shakllanishi va audit natijalarining ijrosi muntazam monitoring qilinmasligi mumkin. Bunday holat ichki auditning profilaktik va maslahat beruvchi funksiyasini zaiflashtiradi. Shu bois ichki audit tadbirlarini rejalashtirish, o‘tkazish va natijalarini rasmiylashtirish jarayonini takomillashtirish byudjet tashkilotlari uchun amaliy ahamiyatga ega masala hisoblanadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Ichki audit bo‘yicha xalqaro yondashuvlarda ushbu faoliyat davlat boshqaruvida hisobdorlik, shaffoflik va samaradorlikni ta’minlovchi muhim institut sifatida qaraladi. INTOSAI tavsiyalarida ichki auditning vazifasi faqat muvofiqlikni tekshirish emas, balki yaxshi boshqaruvni mustahkamlashga xizmat qiluvchi mustaqil baholash va maslahat berish mexanizmi sifatida izohlanadi. Bu yondashuv byudjet tashkilotlarida ichki auditni profilaktika, risklarni boshqarish va faoliyat samaradorligini oshirish bilan bog‘lash zarurligini ko‘rsatadi.

2024-yilda e’lon qilingan Global Internal Audit Standards ichki audit faoliyatini boshqarish va audit xizmatlarini bajarish bo‘yicha yangi tamoyillarni belgilaydi. Mazkur standartlarda strategik rejalashtirish, resurslarni boshqarish, manfaatdor tomonlar bilan samarali muloqot, audit topshiriqlarini puxta rejalashtirish, audit ishlarini dalillar asosida amalga oshirish, natijalarni aniq yetkazish va tavsiyalar ijrosini kuzatish alohida prinsiplarga ajratilgan. Bu talablar byudjet tashkilotlarida ichki audit sifatini oshirish uchun ham muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbekistonning 2025–2030-yillarda davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish strategiyasida ichki nazorat va ichki audit xizmatlarining natijadorligi xatarlar asosida audit o‘tkazilishi va tashkilot faoliyatidagi xatoliklarning oldini olishga qaratilganligi bilan baholanishi belgilangan. Ushbu yondashuv ichki auditni tekshiruvdan keyingi chora emas, balki xatarlarni oldindan aniqlash va boshqaruvga yordam beruvchi tizim sifatida rivojlantirish zarurligini anglatadi.

Prezidentning 2024-yil 10-iyuldagi PF-100-son Farmonida davlat moliyaviy nazorati organlari va ichki audit xizmatlari xodimlarining malakasini oshirish, risklarni aniqlash, baholash hamda boshqarish bo‘yicha savodxonligini kuchaytirish vazifalari belgilangan. Bu holat ichki auditorlarning kasbiy malakasi, metodologik tayyorgarligi va zamonaviy audit vositalaridan foydalanish ko‘nikmalari ichki audit sifati uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi.

ASOSIY QISM

Byudjet tashkilotlarida ichki audit tadbirlarini takomillashtirishning birinchi yo‘nalishi riskga asoslangan rejalashtirishni kuchaytirishdir. Amaldagi qo‘llanmaga ko‘ra, ichki audit yillik rejasi xavf tahlili asosida hamda mavjud vaqt va inson resurslarini hisobga olgan holda bir kalendar yil uchun ishlab chiqiladi. Rejada audit o‘tkaziladigan obyektlar, audit muddati, qamrab olinadigan davr va mas’ul xodimlar ko‘rsatilishi lozim. Shu sababli rejalashtirish jarayonida audit obyektlarini faqat navbat yoki murojaatlar asosida emas, balki moliyaviy hajm, avvalgi aniqlangan kamchiliklar, xaridlar ulushi, smeta ijrosi, debitor-kreditor qarzdorlik, subsidiya va transfertlar hajmi kabi mezonlar asosida baholash zarur.

Ikkinchi muhim yo‘nalish — audit dasturini sifatli ishlab chiqishdir. Ichki audit tadbiri boshlanishidan oldin audit maqsadi, audit ko‘lami, tekshiriladigan davr, audit savollari, qo‘llaniladigan usullar, kerakli hujjatlar ro‘yxati va mas’ul auditorlar aniq belgilanmasa, tekshiruv jarayoni tarqoq va natijasiz bo‘lib qolishi mumkin. Shu sababli har bir audit tadbiri uchun standart audit dasturi emas, balki aniq audit obyektining xatarlariga moslashtirilgan individual dastur ishlab chiqilishi lozim. Masalan, davlat xaridlari bo‘yicha auditda tanlov hujjatlari, shartnoma ijrosi va narxlarning asoslanganligi tekshirilsa, ish haqi va shtat intizomi bo‘yicha auditda buyruqlar, shtat jadvali, tabel va hisob-kitoblar o‘zaro solishtirilishi kerak.

Uchinchi yo‘nalish audit dalillarini yig‘ish va ishchi hujjatlarni rasmiylashtirish sifatini oshirishdir. Ichki audit natijalari faqat umumiy kuzatuv yoki og‘zaki izohlar asosida emas, balki hujjatlar, hisob-kitoblar, elektron tizimlardan olingan ma’lumotlar, taqqoslashlar va dalolatnomalar bilan tasdiqlanishi lozim. Ishchi hujjatlar audit xulosalarining asoslanganligini ko‘rsatadigan asosiy daliliy bazadir. Ular yetarli, ishonchli, tegishli va qayta tekshirish imkonini beradigan shaklda bo‘lishi kerak. Bu jarayonda elektron ishchi hujjatlar bazasini shakllantirish, hujjatlarga raqamli indeks berish va audit dalillarini “Davlat auditi” dasturiy kompleksi bilan bog‘lash maqsadga muvofiqdir.

To‘rtinchi yo‘nalish audit natijalarini rasmiylashtirish sifatini yaxshilash bilan bog‘liq. Ichki audit hisoboti aniqlangan kamchiliklar ro‘yxati bilan cheklanmasligi kerak. Unda audit maqsadi, qamrovi, qo‘llanilgan metodlar, aniqlangan holatlarning sabablari, moliyaviy va nomoliyaviy oqibatlari, javobgar jarayonlar, tavsiyalar va ijro muddatlari aniq ko‘rsatilishi zarur. Ayniqsa tavsiyalar amaliy, o‘lchanadigan, bajarish muddati va mas’ul ijrochisi belgilangan bo‘lishi kerak. Aks holda audit hisoboti boshqaruv qarorlariga ta’sir qilmaydigan formal hujjatga aylanib qoladi.

Beshinchi yo‘nalish — audit tavsiyalarining ijrosini monitoring qilishdir. Ichki auditning natijadorligi faqat aniqlangan kamchiliklar soni bilan emas, balki berilgan tavsiyalar asosida qanday o‘zgarishlar amalga oshirilgani bilan baholanishi kerak. Shu sababli har bir audit hisobotidan keyin ijro rejasi tuzilib, unda mas’ullar, muddatlar va kutilayotgan natijalar belgilanadi. Ichki audit xizmati tavsiyalar ijrosini davriy ravishda kuzatib borishi, bajarilmagan tavsiyalar sabablarini rahbariyatga kiritishi va takroriy xatarlar bo‘yicha alohida monitoring yuritishi lozim.

1-jadval

Byudjet tashkilotlarida ichki audit tadbirlarini takomillashtirish yo‘nalishlari

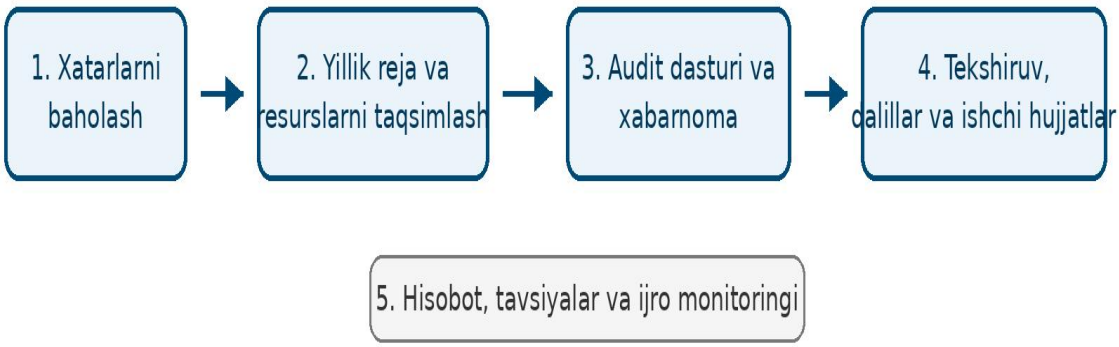
Jarayon bosqichi	Amaldagi muammo	Takomillashtirish yo‘nalishi
Rejalashtirish	Audit obyektlari ayrim hollarda xavf darajasi chuqur baholanmasdan tanlanadi.	Risk indikatorlari matritsasini joriy etish va yuqori xavfli obyektlarni ustuvor rejalashtirish.
Audit dasturi	Dasturlar ba’zan umumiy xarakterda tuziladi va obyekt xususiyatini to‘liq qamrab olmaydi.	Har bir audit obyektiga mos individual audit dasturini ishlab chiqish.
Auditni o‘tkazish	Dalillarni yig‘ish va hujjatlashtirish sifati turlicha bo‘lishi mumkin.	Elektron ishchi hujjatlar bazasini yuritish va dalillarni standartlashtirish.
Natijalarni rasmiylashtirish	Hisobotlarda sabab, oqibat va tavsiyalar yetarli darajada ajratilmasligi mumkin.	Hisobot tuzilmasini sabab–oqibat–tavsiya zanjiri asosida shakllantirish.
Monitoring	Tavsiyalar ijrosi doimiy	Ijro rejasini tuzish va

	kuzatib borilmasa, kamchiliklar takrorlanadi.	tavsiyalar bajarilishini reyting asosida baholash.

Manba: amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar va xalqaro ichki audit standartlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

Jadval ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, ichki audit tadbirlarining samaradorligi rejalashtirishdan boshlab tavsiyalar monitoringigacha bo‘lgan barcha bosqichlarning izchil ishlashiga bog‘liq. Agar reja risklar asosida tuzilmasa, audit resurslari eng muhim obyektlarga yo‘naltirilmaydi. Agar audit dasturi aniq bo‘lmasa, tekshiruv natijalari umumiy va dalilsiz bo‘lib qoladi. Agar hisobot sifati past bo‘lsa, rahbariyat uchun foydali boshqaruv qarori shakllanmaydi. Shu bois ichki auditni takomillashtirish bir martalik chora emas, balki rejalashtirish, o‘tkazish, rasmiylashtirish va monitoringni yagona sikl sifatida rivojlantirishni talab qiladi.

Ichki audit tadbirlarini raqamlashtirish ham jarayon samaradorligini oshiruvchi muhim omildir. Yillik rejalarni elektron shaklda tasdiqlash, audit dasturlarini standart shablon asosida yuritish, dalillarni raqamli bazada saqlash, hisobotlarni avtomatik ro‘yxatga olish va tavsiyalar ijrosini elektron kuzatish ichki auditda shaffoflikni kuchaytiradi. Bu nafaqat auditorlar ishini yengillashtiradi, balki rahbariyatga real vaqt rejimida xatarlar va bajarilmagan tavsiyalar haqida ma’lumot olish imkonini beradi.

1-rasm. Ichki audit tadbirlarini tashkil etishning takomillashtirilgan sikli

Manba: ichki audit tadbirlarini o‘tkazish qo‘llanmasi va xalqaro standartlar asosida muallif tomonidan ishlab chiqildi.

1-bosqich. Xatarlarni baholash. Ichki audit jarayoni tashkilot faoliyatidagi mavjud xatarlarni aniqlash va baholashdan boshlanadi. Ushbu bosqichda moliyaviy, operatsion, huquqiy hamda axborot xavfsizligi bilan bog‘liq xavflar tahlil qilinadi. Xatar darajasi yuqori bo‘lgan yo‘nalishlar auditning ustuvor obyekti sifatida tanlanadi.

2-bosqich. Yillik reja va resurslarni taqsimlash**.** Xatarlarni baholash natijalariga asoslanib ichki auditning yillik rejasi ishlab chiqiladi. Rejada tekshiruv o‘tkaziladigan obyektlar, audit muddati, auditorlar tarkibi hamda zarur moliyaviy va mehnat resurslari belgilanadi. Resurslarni to‘g‘ri taqsimlash auditning samaradorligini ta’minlaydi.

3-bosqich. Audit dasturi va xabarnoma**.** Har bir audit tadbiri uchun batafsil audit dasturi tuziladi. Unda auditning maqsadi, vazifalari, qamrovi, qo‘llaniladigan usullar va tekshiriladigan hujjatlar belgilanadi. Audit boshlanishidan oldin tekshiruv o‘tkaziladigan tarkibiy bo‘linmaga belgilangan tartibda rasmiy xabarnoma yuboriladi.

4-bosqich. Tekshiruv, dalillar va ishchi hujjatlar**.** Mazkur bosqich auditning asosiy amaliy qismi hisoblanadi. Auditorlar hujjatlarni o‘rganadi, zarur ma'lumotlarni yig‘adi, suhbatlar o‘tkazadi, ichki nazorat tizimini baholaydi hamda audit dalillarini shakllantiradi. Olingan barcha

ma'lumotlar ishchi hujjatlarda rasmiylashtiriladi va ular yakuniy xulosalar uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

5-bosqich. Hisobot, tavsiyalar va ijro monitoringi. Audit yakunida aniqlangan kamchiliklar, ularning sabablari va oqibatlari aks ettirilgan audit hisoboti tayyorlanadi. Hisobotda kamchiliklarni bartaraf etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar beriladi. Keyingi bosqichda tavsiyalarning ijrosi monitoring qilinadi hamda aniqlangan kamchiliklarning bartaraf etilganligi nazorat qilinadi. Bu ichki audit tizimining uzluksiz takomillashuvini ta'minlaydi.

XULOSA

Byudjet tashkilotlarida ichki audit tadbirlarini rejalashtirish, o‘tkazish va natijalarini rasmiylashtirish jarayonini takomillashtirish davlat moliyasining shaffofligi va samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar ichki auditni tashkil etish uchun zarur asos yaratgan bo‘lsa-da, amaliyotda ushbu jarayonlarni riskga asoslangan, dalillarga tayangan va natijadorlikka yo‘naltirilgan tizim sifatida rivojlantirish talab etiladi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, ichki auditning eng muhim bosqichi rejalashtirish hisoblanadi. Yillik reja xavf tahlili asosida tuzilsa, cheklangan auditorlik resurslari eng muhim va eng yuqori xavfga ega obyektlarga yo‘naltiriladi. Auditni o‘tkazish bosqichida esa sifatli audit dasturi, yetarli dalillar, ishchi hujjatlarning to‘liqligi va auditorlarning kasbiy malakasi muhim rol o‘ynaydi. Natijalarni rasmiylashtirishda aniqlangan kamchiliklar sababi, oqibati va ularni bartaraf etish bo‘yicha aniq tavsiyalar ko‘rsatilishi lozim.

Shunday qilib, ichki audit samaradorligini oshirishning asosiy yo‘nalishi uni formal tekshiruvdan boshqaruvga foyda keltiruvchi, xatarlarni oldindan aniqlovchi va tashkilot faoliyatini yaxshilovchi tizimga aylantirishdan iboratdir.

TAKLIFLAR:

1. Byudjet tashkilotlarida ichki audit yillik rejalarini tuzishda majburiy risk indikatorlari matritsasini joriy etish.
2. Har bir audit tadbiri uchun obyekt xususiyatiga mos individual audit dasturini ishlab chiqish tartibini kuchaytirish.
3. Audit dalillari va ishchi hujjatlarini elektron shaklda yuritish hamda ularni yagona raqamli bazada saqlash.
4. Ichki audit hisobotlarida kamchilik, sabab, oqibat, tavsiya, mas’ul ijrochi va bajarish muddati alohida ko‘rsatiladigan yagona shablonni joriy etish.
5. Audit tavsiyalarining ijrosini monitoring qilish uchun elektron nazorat jadvalini shakllantirish.
6. Ichki auditorlar uchun risklarni baholash, davlat xaridlari, buxgalteriya hisobi, axborot tizimlari va audit dalillarini rasmiylashtirish bo‘yicha muntazam malaka oshirish kurslarini tashkil etish.
7. Yuqori xavfli byudjet tashkilotlari bo‘yicha takroriy audit yoki kuzatuv auditini yo‘lga qo‘yish.
8. Ichki audit natijalari asosida rahbariyatga qisqa boshqaruv xulosasi va xatarlar xaritasini taqdim etish amaliyotini kengaytirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi. Lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 1-avgustdagi 416-son qarori. Davlat organlari va tashkilotlarining ichki audit xizmati to‘g‘risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida. Lex.uz.

3. Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 16-iyuldagi 446-son qarori. Davlat organlari va tashkilotlarining ichki audit xizmati to‘g‘risidagi namunaviy nizomga kiritilgan o‘zgartirishlar. Lex.uz.
4. Ichki audit tadbirlarini o‘tkazish qo‘llanmasini tasdiqlash to‘g‘risidagi hujjat. Ro‘yxat raqami 3406, 2022-yil 27-dekabr. Lex.uz.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 10-iyuldagi PF-100-son Farmoni. Budjet mablag‘laridan foydalanish ustidan moliyaviy nazoratni kuchaytirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida. Lex.uz.
6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 8-apreldagi 210-son qarori. 2025–2030-yillarda davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida. Lex.uz.
7. The Institute of Internal Auditors. 2024 Global Internal Audit Standards.
8. INTOSAI. Internal Audit Independence in the Public Sector, INTOSAI GOV 9140.
9. World Bank. Uzbekistan Public Expenditure and Financial Accountability Performance Assessment, 2024.
10. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi rasmiy sayti: ichki audit va davlat moliyasini boshqarish bo‘yicha ma’lumotlar.